

IN

Revista Electrònica

IN **investigació**
novació

Educativa i Socioeducativa

L'activitat física i l'esport com a mitjà d'integració social i transmissió de valors a joves socialment desfavorits

Muñoz Socías, A. J

L'activitat física i l'esport com a mitjà d'integració social i transmissió de valors a joves socialment desfavorits

Resum

Aquest treball analitza la influència que pot tenir l'aplicació d'un programa d'educació física i esport a joves socialment desfavorits o en risc d'exclusió social. A partir de projectes i estudis d'aquest tipus ens centram en la millora de la convivència social i la transmissió de valors personals i socials.

En primer lloc, es fa un estudi dels beneficis o potencialitats que podem extreure de la pràctica d'activitat física a nivell social. De la mateixa manera, es revisa la utilitat de l'activitat física i l'esport com a fenomen sociocultural educatiu i transmissor de valors personals i socials.

Finalment, es realitza una proposta d'intervenció pràctica basada en jocs col·lectius i anàlisi de les conductes aparegudes; que ens permet concloure que l'aplicació d'un programa dirigit d'educació física i esport per joves socialment desfavorits té bastantes possibilitats d'èxit quant a la millora de la convivència social i la transmissió de valors.

Paraules clau

Esport, activitat física, joventut, exclusió, integració social, educació en valors.

Resumen

Este trabajo analiza la influencia que puede tener la aplicación de un programa de educación física y deporte a jóvenes socialmente desfavorecidos o en riesgo de exclusión social. A partir de proyectos y estudios de este tipo nos centramos en la mejora de la convivencia social y la transmisión de valores personales.

En primer lugar, se hace un estudio de los beneficios y potencialidades que podemos extraer de la práctica de la actividad física a nivel social. De igual modo, se revisa la utilidad de la actividad física y del deporte como fenómeno sociocultural y educativo y como transmisor de valores personales y sociales.

Finalmente, se realiza una propuesta de intervención práctica basada en juegos colectivos y análisis de las conductas aparecidas; que nos permiten concluir que la aplicación de un programa dirigido de educación física y deporte para jóvenes socialmente desfavorecidos tiene muchas posibilidades de éxito en cuanto a la mejora de la convivencia social y la transmisión de valores.

Palabras clave

Deporte, actividad física, juventud, exclusión, integración social, educación de valores.

Muñoz Socias, A. J

Per citar l'article

"Muñoz Socias, A. J.,(2011). L'activitat física i l'esport com a mitjà d'integració social i transmissió de valors a joves socialment desfavorits. *IN. Revista Electrònica d'Investigació i Innovació Educativa i Socioeducativa*, V. 2, n. 2, PÀGINES 19-38. Consultado en http://www.in.uib.cat/pags/volumenes/vol2_num2/munoz/index.html en (poner fecha)"

Introducció

Com a futurs professors d'Educació Física de joves adolescents, vam acotar el treball a aquest rang d'edat. A més a més, la curiositat i l'interès per la influència de l'educació física i la pràctica d'esport a joves socialment desfavorits o en risc d'exclusió social, va fer que ens decidíssim per analitzar i reflexionar detingudament sobre aquest tema.

En tot cas, volem plantejar l'activitat física i l'esport com una possible resposta a la problemàtica del sistema educatiu actual. Els resultats de les publicacions referents a fracàs i absentisme escolar, en els darrers anys, ens mostren una realitat molt crua. És necessari doncs, veure aquests percentatges no com una derrota, si no com un punt de partida per a la millora. Des del nostre punt de vista, el debat que s'està creant, en referència a aquest tema, és beneficiós i interessant per augmentar la consciència social cap a l'educació, imprescindible per a l'evolució del nostre sistema educatiu.

Molts autors xerren de coherència educativa entre centre i família, concepte que ressalta les relacions entre totes les parts implicades en aconseguir un procés d'ensenyament-aprenentatge exitós. Hem de creure que l'aportació de tota la societat, sobretot dels pares, és essencial per evitar el problema del fracàs escolar.

Tots coincidim en què la societat en general evoluciona molt aviat, però falta conscienciar-se que necessitam un sistema educatiu no depenent de cap ideologia política, sinó adaptat a aquesta societat canviant i a les necessitats educatives dels alumnes.

Les necessitats educatives de l'alumnat passen per un ensenyament contextualitzat, el qual obri el camí a un aprenentatge significatiu. És necessari que els alumnes valorin la necessitat d'assolir unes competències aplicables a la seva vida futura, perquè si no és el cas, la desmotivació davant tot el que es refereix a la seva formació acadèmica apareix inevitablement. Com apunta Calderero (2005), hem de cercar el *gozo de saber y la utilidad de lo aprendido*, i l'activitat física i l'esport a partir d'activitats més motivadores i engrescadores podrien transmetre una base de valors a partir de la qual es podria construir aquesta forma d'aprenentatge.

Els alumnes de secundària tenen expectatives i necessitats diferents, més o manco dificultats en assolir els objectius, major o menor temps d'aprenentatge. Per tot això, xerrem de la importància de respondre millor a les necessitats individuals de cada persona. És incoherent pensar que no arribar a la universitat sigui un fracàs. Són moltes les vies formatives que s'adapten millor a les expectatives d'al·lots amb dificultats per atendre a classe, quan els continguts impartits són teòrics o teoricopràctics. És feina de tots canviar aquests estereotips i valorar les diferències de les persones a l'hora de plantejar el seu futur.

El sistema educatiu finlandès compleix la majoria d'aquestes pautes per fer front al fracàs escolar. Per aquest motiu, sumats a una major formació dels professors i major inversió en educació, aquest país encapçala la llista d'èxit escolar. Aquest fet, fa que molta gent caigui en l'error de pensar que la solució és aplicar talment el sistema educatiu de Finlàndia. Precisament, l'adaptació als canvis de la societat i a les necessitats de l'alumnat són els punts claus de l'èxit, per tant, hem de ser crítics amb

la informació dels estudis publicats. Joan Subirats de la Universitat Autònoma de Barcelona, ho fa veure així: “Finlàndia no és el cel ni probablement un model al que seguir cegament, però mostra una forma raonable de construir una societat més justa i cohesionada. Res més que això.”

Segons Oliver i Pascual (2008), l'absentisme escolar pot tenir moltes conseqüències, però clarament hauríem de destacar la vulnerabilitat i el risc d'exclusió social. Sobre aquest darrer fenomen farem més èmfasi en el nostre treball.

Abans d'entrar de ple en el treball, aquest tema ens duu a reflexionar sobre l'atenció a la diversitat en els processos educatius actuals. Amb actituds obertes, accions decidides i determinació és possible rompre amb els estereotips i rutines de l'escola tradicional que segueixen obstaculitzant el camí cap a un sistema educatiu més inclusiu.

Echeita (2007) argumenta la necessitat de fer visibles el processos d'exclusió educativa, i per tant, eliminar la percepció de normalitat que fa invisibles aquests processos per tal de canviar la naturalesa i el tipus de concepcions educatives. Segons l'autor, aquestes noves concepcions s'han de dirigir cap a:

“la aspiración de llevar a cabo una enseñanza capaz, a la vez, de adecuarse a las necesidades educativas singulares de todos y cada uno de los alumnos y alumnas, en un marco común, comprensivo, e incluyente que incorpore las necesarias “acciones positivas” que eviten la discriminación y desventaja de quienes por razones diversas están en situación de mayor vulnerabilidad, y que promueva en toda la comunidad educativa los valores de reconocimiento y valoración de la diversidad humana en todas sus manifestaciones.” (Echeita, 2006 i Booth, 2006 a Echeita, 2007, p. 4)

A mode de reflexió personal, partim de dues frases d'autors treballats al màster. Per una banda, Moliner (2008, p. 16) acaba un dels seus articles demanant-se el següent: “¿por qué el discurso teórico de la inclusión es aceptado por todos y, sin embargo, existe una distancia abismal entre la teoría y la práctica?”. Per altra banda, en la mateixa línia, Ruiz (2008, p. 12) afirma: “...una educación inclusiva que con tanta facilidad declaramos pero que tan distante está todavía”.

A partir d'aquí la reflexió és clara, no ens podem quedar només en teories i paraules. És imprescindible anar més enllà per aconseguir una inclusió educativa real. Tenim la fórmula i els recursos, però hem de conscienciar-nos de què el canvi és possible.

La presència d'un alumnat cada vegada més divers en competències, actituds i procedència exigeix un canvi de mentalitat per part del professorat i una nova forma de veure la realitat de l'aula. És necessària una concepció comunitària i ciutadana de l'educació, més oberta a les famílies i a la societat. Dins una aula hi han de tenir cabuda tots els alumnes, amb les seves necessitats, expectatives i dificultats; i no ens podem aturar aquí, sinó que han de participar a tots els nivells en la dinàmica de la classe.

Com ja hem dit, pensam que tot passa per una opinió pública conscienciada, així com per l'actitud de les persones capacitades per fer feina amb persones amb dificultats. És fonamental que aquestes persones assoleixin els tres nivells d'actitud bàsics: el que es diu, el que es pensa i el que es fa.

Està clar que és la reflexió sobre les nostres accions educatives la que ens conduirà cap a la millora del procés d'ensenyament-aprenentatge. Sense oblidar-nos d'eines com un bon assessorament professional o l'aprofitament de mitjans més formalitzats com l'*Index for Inclusion* (Booth i Ainscow, 2002), el qual ens pot ajudar a entendre millor la inclusió educativa i l'atenció a la diversitat, així com les pautes a seguir a l'hora d'aplicar aquests processos al context educatiu.

Objectius del treball

- Realitzar una revisió documental referent a la relació entre els joves socialment desfavorits i l'activitat física i l'esport.
- Conèixer més a fons els beneficis que té la pràctica d'activitat física, sobretot, a nivell social.
- Analitzar els trets característics dels joves en els que centram el nostre treball.
- Reflexionar i analitzar críticament alguns estudis realitzats a l'Estat espanyol relacionats amb el tema a tractar.
- Realitzar una proposta d'intervenció pràctica dirigida a alumnes de secundària, amb l'objectiu principal de millorar la convivència escolar i social.
- Valorar les conseqüències i repercussions de l'aplicació d'un programa dirigit d'activitat física per millorar la integració i convivència social de joves socialment desfavorits, en el marc de l'educació secundària obligatòria.

Estat de la qüestió

Conceptualització teòrica

A mode de revisió documental, ens proposam fer una breu reflexió de les referències bibliogràfiques, que parlin de la influència de l'activitat física i l'esport en els joves desfavorits, que nosaltres hem trobat. Seleccionarem les idees principals per, tot seguit, exposar-les de manera clara i concisa.

Esport per millorar la cohesió social

Santos et al. (2004) apunten que en els darrers vint anys, les polítiques socials dels països amb sistemes de benestar social més complexes han incorporat l'esport per intervenir sobre àrees tradicionals de l'acció social o sobre manifestacions més recents de l'exclusió social.

D'una forma innovadora, l'activitat física i l'esport es complementa, de manera eficaç, amb les eines més clàssiques, utilitzades normalment pels professionals de l'àmbit social. Els especialistes en la matèria han constatat aquestes potencialitats i han començat a implantar programes d'intervenció per millorar la cohesió social a zones urbanes desfavorides, per millorar les relacions interculturals, per tractar situacions de drogodependències, per rehabilitar a reclusos, per prevenir la violència dels joves o per millorar l'animació i la participació social d'altres col·lectius amb discapacitats.

Podríem classificar els beneficis de l'activitat física a nivell social de diverses formes. Santos et al. (2004) fa referència a una sèrie d'estudis (Sport England, 1999; Bodin y Héas, 2002; Charrier, 1998; Becker y Brandes, 2000) que ens poden servir per establir els beneficis o potencialitats socials de l'esport a escala individual i a escala grupal:

- Individual:
 - Provee la oportunidad de adquirir habilidades físicas y deportivas.
 - Aumenta la autoestima.
 - Permite el reconocimiento de las limitaciones propias.
 - Evalúa destrezas y aptitudes y permite a los participantes conocer mejor su cuerpo.
 - Da la oportunidad de responsabilizarse de la propia salud.
 - Ocupación del tiempo libre.
 - Aceptación de reglas y normas.
 - Transmisión de valores educativos (esfuerzo, perseverancia, espíritu de equipo).
 - Ofrece modelos sociales dignos de imitación a través de la función heroica (el mito del héroe deportivo, del sufrimiento, de la abnegación).
 - Refuerza la identidad personal
 - Propicia oportunidades de empleo

- Grupal:
 - Es un medio de inserción, de socialización y acceso a la ciudadanía.
 - Da la ocasión de conocer y comunicarse con gente nueva, es un lugar de encuentro, de aceptación de diferencias.
 - Tanto en las prácticas más reguladas como en aquellas más informales la actividad física propicia la interacción entre los participantes, la creatividad y el desarrollo de la personalidad.
 - Proporciona la ocasión al grupo de construir sus experiencias y de reforzar la sociabilidad.” (Santos et al, 2004, p. 9)

L'activitat física, mitjà de transmissió de valors

Molts autors assenyalen que l'activitat física i l'esport poden ser excel·lents mitjans de transmissió de valors personals i socials com respecte, autocontrol, autoestima, empatia, esforç, autonomia, cooperació, ajuda als altres, hàbits saludables o lideratge. Avui en dia, ningú posa en dubte el gran fenomen sociocultural que constitueixen l'activitat física i l'esport. D'aquestes manifestacions se'n parla en aquest paràgraf:

“El enorme atractivo que ejercen estos sobre toda la población, y muy especialmente sobre niños y jóvenes, los convierten potencialmente en un medio educativo y de transmisión de valores de extraordinaria importancia. “ (Jiménez, 2000, cap. 1)

Cal dir que l'activitat física, només per ella mateixa, no desenvolupa els valors citats anteriorment de forma automàtica. A vegades, es cau en l'error d'associar qualsevol tipus de pràctica esportiva a uns beneficis a nivell social. Aconseguir els resultats esperats dependrà de l'ús, correcte o incorrecte, que se'n fagi de l'activitat física. Segons Pardo (2008, p. 7): “...es necesario establecer estructuras y utilizar estrategias específicas debidamente elaboradas que promuevan estos conceptos.”

Els programes d'intervenció que, únicament, es centren en l'assistència dels joves o en l'oferta d'activitats físicoesportives engrescadores per a ells, no afavoreixen automàticament el seu desenvolupament positiu. També ens podem equivocar si basam les nostres intervencions en activitats amb un component competitiu elevat. Aquesta concepció de l'activitat física pot desencadenar valors i actituds contràries a una bona convivència social. Cal destacar que, normalment, és necessari afegir en cert grau un caràcter competitiu als nostres jocs i esports que motivin als joves a practicar-los, sempre i quan, sigui la col·laboració i la cooperació la que els dugui a aconseguir l'objectiu. D'aquesta manera no perdrem el propòsit principal, fomentant el seu desenvolupament a nivell personal i social.

Segons Pardo (2008) quan els professionals de l'activitat física i l'esport treballen amb joves socialment desfavorits l'objectiu fonamental hauria de ser el desenvolupament personal i social d'aquests joves per damunt de millorar les seves habilitats físiques. És a dir, cercant un desenvolupament *amb* i no *per a* l'activitat física. Aquest autor destaca que, en aquest cas, les activitats físicoesportives passen a ser un mitjà per aconseguir els nostres objectius a nivell social i no un fi per si mateixes. Sobre aquesta darrera afirmació i basant-se en González Arranz (1999) comenta que “la actividad física y el deporte pueden contribuir en gran medida a tal propósito dado que puede ser un medio excelente para el desarrollo de valores humanistas” (Pardo, 2008, p. 8).

Per explicar els diferents processos a tenir en compte en la transmissió de valors a través de l'activitat física i l'esport ens basarem en el *Model de Responsabilitat Personal i Social* de Donald Hellison (2003 a Pardo, 2008), del qual podem extreure els següents punts clau:

- La importància de la relació entre professor i alumne.
- Reconèixer les fortaleses dels alumnes i escoltar les seves opinions.
- Compartir responsabilitats amb els alumnes en la presa de decisions i fomentar els moments per a la reflexió.
- Desenvolupar bones persones i no només bons esportistes.

Com apunta Pardo (2008), Hellison (2003) proposa cinc nivells de responsabilitat a través dels quals els joves aprenen a prendre responsabilitat del seu propi desenvolupament personal i social, sent l'activitat física i l'esport els mitjans necessaris per aconseguir aquest fi. Així exposa aquest autor els components dels cinc nivells (p. 44):

- “Nivel I: Respetar los derechos y opiniones de los demás
 - Autocontrol
 - Derecho de resolver los conflictos de manera pacífica
 - Derecho a ser incluido
- Nivel II: Participación y esfuerzo
 - Explorar el esfuerzo e intentar nuevas tareas
 - Persistir cuando las cosas se complican
 - Realizar una definición personal de éxito
- Nivel III: Autonomía personal
 - Trabajar de manera independiente
 - Establecer un plan personal de trabajo basado en sus necesidades y no en sus intereses
 - Coraje para resistir la presión de grupo
- Nivel IV: Ayuda y liderazgo
 - Ayudar quienes más lo necesiten
 - Sensibilidad y capacidad de respuesta
 - Actuar sin esperar ningún tipo de recompensa extrínseca
- Nivel V: Fuera del gimnasio
 - Poner en práctica todo lo aprendido en otros ámbitos de la vida
 - Ser un modelo para lo demás”

Hellison a Pardo (2008) assenyala que els Nivells II i III es centren en el desenvolupament de la responsabilitat personal (participació i autonomia) mentre que

els Nivells I i IV desenvolupen la responsabilitat social (respecte i ajuda als altres). El Nivell V agrupa tots els nivells i es centra en la transferència a altres contextes.

¿Qui són els joves socialment desfavorits?

La situació social que es viu al començament del segle XXI a les societats industrialitzades està caracteritzada per l'existència de col·lectius socials que necessiten especial atenció (Gutiérrez, 2003 a Pardo, 2008). A partir d'aquí, Pardo (2008) apunta una descompensada distribució de riqueses i l'augment de la immigració, com a causes de l'aparició de grups com el que anomenam *joves socialment desfavorits*.

Aquest terme, així com assenyala Stiehl (2000) a Pardo (2008), fa referència a aquells joves que, en major o menor grau, experimenten alguna d'aquestes situacions:

- *Pobresa*: Les famílies de molts d'aquests joves no tenen suficients recursos econòmics i normalment viuen per mor dels serveis socials.
- *Entorns insegurs*: Hi ha molts joves que viuen constantment baix amenaces tant físiques com emocionals. L'assetjament escolar o la intimidació de les bandes, són situacions a les que aquests joves s'han d'enfrontar de manera freqüent.
- *Desmotivació cap a l'entorn escolar*: Les escoles estan normalment desconnectades de la realitat a la que viuen aquests joves. No els hi ofereixen respostes a las necessitats reals, aprendre més sobre la 'vida' fora de l'escola, afavorint d'aquest mode la possibilitat d'involucrar-se dins alguna banda juvenil.
- *Falta de participació significativa i duradora*: Els joves socialment desfavorits normalment no tenen l'oportunitat de participar a activitats a les que se sentin implicats de forma més significativa. A més, és important oferir programes a llarg plaç en els quals es comprometin a participar i no només intervenir puntualment.
- *Falta d'adequats rols personals*: Actualment, els joves tenen moltes opcions a les seves vides i molt poca orientació i suport per prendre bones decisions. En lloc d'estar influenciats per adults que es preocupin per ells, molts joves prenen decisions influenciats per la publicitat, els mitjans de comunicació o per "lleialtat" als iguals. Degut a la desestructuració familiar o a la desídia d'uns pares que no se comporten com a tals, provoca que els joves cerquin consell en altres persones que sovint són menys apropiades.

Per tant, podem dir que “ser ‘desfavorecido’ no es simplemente una etiqueta, es una condición en la que las opciones pueden verse limitadas” (Pardo, 2008, p. 28).

Anàlisi de propostes d'intervenció pràctica

En aquest punt, reflexionarem i analitzarem críticament una sèrie d'estudis espanyols relacionats amb el tema que ens ocupa.

En primer lloc, començarem per l'estudi de Moral et al. (2005), on s'analitza com les qualificacions sociolaborals requerides en l'entorn laboral poden promoure's mitjançant la pràctica esportiva, mitjançant la integració esportiva de la persona, incorporada als processos de formació vocacional dels joves sociolaboralment amb desavantatges (en un alt percentatge, succeirà en les dones).

En aquest text, els autors pretenen centrar-se en el concepte d'aprenentatge, esport i activitat física, situat en el context de la inserció sociolaboral dels anomenats joves desfavorits socioculturalment, sociolaboralment i en risc d'exclusió.

Existeixen centres educatius d'ensenyament secundari i institucions europees que es dediquen al “Treball i Esports”, que és un projecte inclòs en els programes europeus Leonardo da Vinci, on es tracta la inserció social i laboral, dirigides a col·lectius en risc o en exclusió social. Dins projectes com aquest, s'ha d'intentar la incorporació d'aprenentatges tècnics, coneixements complementaris, orientacions, tècniques i habilitats, perquè aquests joves tinguin més possibilitat d'èxit econòmic. Per això, Moral et al. (2005) ha estudiat el “potencial del deporte y de la actividad física como medio de integración en el mundo del trabajo”.

Tenint en compte la complexa interrelació entre diferents factors d'exclusió que afecten a aquests col·lectius, és de gran interès desenvolupar mecanismes de coordinació per a l'atenció als col·lectius més desfavorits i el plantejament d'una intervenció conjunta des dels diferents àmbits socials (en particular l'àmbit de l'activitat física i de l'esport).

Cal destacar, la referència que fan Moral et al. (2005) als possibles errors a cometre en quant a l'aplicació de l'activitat física i l'esport com a mitjà de benefici social. Els riscos físics, l'autoritat personal i d'equip que existeix dins la competició (la competitivitat també pot arribar a produir conflictes), la gelosia esportiva, i el risc a introduir models que ja s'han superat, com el positivisme o el model existencial, són exemples que ens poden guiar cap a l'error de compliment dels objectius posats dins l'esport com a mitjà de relació social i ocupacional per als desfavorits (Durán, 2002 a Moral et al., 2005).

Ja per finalitzar l'anàlisi d'aquest estudi, cal afegir la proposta que fan els autors de les “condicions bàsiques necessàries per a què l'esport serveixi com a eina d'inserció sociolaboral”:

- L'esport és un instrument a considerar amb major o menor potencial. Les iniciatives físicoesportives s'haurien d'integrar en el context de programes més globals si es vol aconseguir una certa eficàcia, participant en equips multidisciplinaris (Durán, 2002).

- Cal destacar el caràcter lúdic de l'esport. L'esport de rendiment, de resultats, no és la millor opció; sí ho és la pràctica variada on tots puguin participar, cooperar, gaudir i posar en joc valors i actituds. Jocs recreatius, jocs preesportius, etc.
- Els responsables de l'activitat, els professionals docents, han de posseir certes característiques i demostrar un determinat talent de paciència, confiança, persistència, respecte, proximitat i participació activa.
- Cal utilitzar exemples i ampliar les oportunitats, és a dir, el millor resultat de tot estudi i aprenentatge es farà mitjançant una pràctica global i/o analítica de la matèria, per tant, jugar, practicar, i fer activitats seran la base de l'esport per millorar la convivència i sociabilitat de les persones desfavorides.

En segon lloc, ens aturam a revisar detingudament l'estudi de Durán et al. (2000), referent a l'activitat física com a mitjà d'integració social i prevenció de la violència.

L'estudi es situa a Madrid, on s'ha experimentat durant tres anys un programa per aquest fi, on han participat 12 centres (aules taller i garantia social), uns 300 alumnes i ha col·laborat un grup d'investigació, juntament amb el programa de garantia social de la comunitat de Madrid. Per programar els objectius de l'estudi es basen en el Model de Responsabilitat Personal i Social de Hellison (2003).

Ja com a darrer anàlisi crític, ens centram en l'article de Balibrea et al. (2002), per conèixer un poc més els barris d'acció preferent de la Comunitat Valenciana. Amb una metodologia d'estudi basada en entrevistes a responsables dels serveis socials en contacte amb la problemàtica dels joves, els autors pretenen examinar la relació entre l'activitat física i l'esport amb els programes d'inserció social dirigits a aquest col·lectiu.

Una de les conclusions més importants que presenta aquest treball és la següent:

"Será necesario tender hacia programas globales y con continuidad, que recojan prácticas creativas, progresistas y generadoras de conocimientos capaces de fomentar en los jóvenes la realización y organización posterior de prácticas autónomas integradas en sus hábitos de vida." (Balibrea et al, 2002, p. 5)

Desenvolupament de la proposta

Després d'introduir el tema que ens até i analitzar varies publicacions referents a la relació entre l'activitat física i els joves socialment desfavorits o en risc d'exclusió social, passam a exposar la nostra proposta d'intervenció pràctica.

Les propostes analitzades anteriorment es situen a barris desfavorits, aules taller, programes de garantia social,...; i a totes elles, s'extreuen resultats satisfactoris quant a l'aplicació d'un programa d'activitat física i esport. Partint d'aquestes propostes, nosaltres emmarcam la nostra intervenció a tercer curs d'educació secundària obligatòria. Dins l'assignatura d'Educació Física, plantejam una unitat didàctica amb l'objectiu principal de millorar la convivència escolar i social, atenent especialment als joves amb possible risc d'exclusió social.

Per tant, el plantejament és clar. Volem passar de la concepció 'activitat física i esport com a mitjà d'integració social' (sobradament demostrada a les publicacions analitzades), a l'idea de 'l'activitat física com a mitjà d'inclusió educativa real'. Les referències esmentades ens marquen el camí per aplicar aquests programes en el marc de l'educació física. Lògicament, la proposta que explicam a continuació amb les adaptacions corresponents, seria totalment aplicable en un context més difícil, com per exemple, un centre de menors amb mesures judicials.

Aquesta unitat didàctica es basa en els jocs i el treball cooperatiu. Amb els primers, pretenem desencadenar actituds i reaccions entre els alumnes, les quals analitzarem detingudament en una de les sessions. Tot seguit, passam a l'explicació de la nostra proposta d'intervenció pràctica:

Unitat didàctica: "Jugam i convivim"

Matèria o Àmbit: Educació Física	Títol de la UD: "JUGAM I CONVIVIM"	Justificació de la UD:
Grup: 3er ESO	Nombre de sessions: 5	Donar resposta als problemes de convivència sorgits en un centre educatiu.
Competències bàsiques que es treballaran		
La matèria d'Educació Física contribueix, de manera directa i clara, a la consecució de dues competències bàsiques relacionades amb el tema que ens até:		
Competència social i ciutadana.		
Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic.		
Objectius d'aprenentatge		
El Decret 73/2008, de 27 de juny, pel qual s'estableix el currículum de l'ensenyament secundari obligatori a les Illes Balears, ens aporta els següents objectius generals:		

L'activitat física i l'esport com a mitjà d'integració social i transmissió de valors a joves socialment desfavorits

Muñoz Socias, A. J

Assumir responsablement els seus deures, conèixer i exercir els seus drets en el respecte als altres, practicar la tolerància, la cooperació i la solidaritat entre les persones i grups, exercitar-se en el diàleg per tal d'afermar els drets humans com a valors comuns d'una societat plural i preparar-se per a l'exercici d'una ciutadania democràtica.

Valorar i respectar la diferència de sexes i la igualtat de drets i oportunitats entre ells. Rebutjar els estereotips que suposen discriminació entre dones i homes.

Reforçar les capacitats afectives en tots els àmbits de la personalitat i en les relacions amb els altres, així com rebutjar la violència, els prejudicis de qualsevol tipus, els comportaments sexistes i resoldre pacíficament els conflictes.

Valorar la diversitat de cultures i societats i desenvolupar actituds de respecte envers la seva llengua, tradicions i costums.

Conèixer i acceptar el funcionament del propi cos i el dels altres, respectar les diferències, afermar els hàbits de cura i salut corporals, i incorporar l'educació física i la pràctica de l'esport per afavorir el desenvolupament personal i social. Conèixer i valorar la dimensió humana de la sexualitat en tota la seva diversitat.

Igualment, del mateix decret n'extreim els següents objectius específics de l'àrea d'Educació Física:

Participar, amb independència del nivell d'habilitat assolit, en jocs i esports, col·laborar en la seva organització i desenvolupament, valorar-ne els aspectes de relació que fomenten i mostrar habilitats i actituds socials de tolerància i d'esportivitat per damunt de la recerca desmesurada del rendiment.

Mostrar una actitud crítica davant els models corporals i de salut, així com davant les manifestacions físicoesportives com a fenòmens socioculturals, i instaurar hàbits saludables.

Mostrar habilitats i actituds socials de respecte, treball en equip i esportivitat en la participació en activitats, jocs i esports, independentment de les diferències culturals, socials i d'habilitat.

Partint de tots ells, exposam els objectius didàctics d'aquesta unitat didàctica, emmarcada dins el bloc de continguts 'Jocs i esports. Qualitats motrius personals':

Valorar críticament el joc i l'esport com a fenomen sociocultural i com a marc de relació amb les altres persones.

Mostrar tolerància i esportivitat per damunt de la recerca desmesurada de resultats.

Analitzar els conflictes sorgits a classe d'Educació Física i cercar la solució més adequada per aquests.

Conèixer i practicar jocs i esports alternatius, mostrant actituds de respecte i treball en equip, independentment de les diferències culturals, socials i d'habilitat.

Conèixer i practicar jocs tradicionals o autòctons de les Illes Balears, mostrant actituds de respecte i treball en equip, independentment de les diferències culturals, socials i d'habilitat.

Continguts

Conceptuals	Procedimentals	Actitudinals
Introducció als aspectes característics dels jocs i esports alternatius.	Pràctica de les habilitats motrius bàsiques que defineixen els jocs i esports alternatius.	Valoració del joc com a marc de relació amb les altres persones.
Introducció als aspectes característics dels jocs tradicionals o autòctons de les Illes Balears.	Pràctica de les habilitats motrius bàsiques que defineixen els jocs tradicionals o autòctons de les Illes Balears.	Adopció d'actituds crítiques envers al fenomen sociocultural que l'activitat esportiva representa.
	Resolució de conflictes sorgits a classe d'Educació Física.	Tolerància i esportivitat en la pràctica de les diferents tasques.
		Assumpció de normes i valors afavoridors de la convivència escolar i social.

Seqüència d'Ensenyament i aprenentatge

“Jugam i convivim” consta de cinc sessions. Les dues primeres introduiran la unitat d'una forma molt pràctica i seran enregistrades en vídeo, per analitzar-les a la tercera sessió. Conclourem la unitat amb dues sessions de treball en grup, una dins l'aula comú i l'altra al pavelló. Per tant, podem indicar la següent estructura de treball:

Sessió pràctica (Pavelló): Escalfament, part principal, tornada a la calma.

Sessió pràctica (Pavelló): Escalfament, part principal, tornada a la calma.

Sessió d'anàlisi i debat (Aula)

Sessió de treball cooperatiu (Aula)

Sessió de treball cooperatiu (Pavelló)

A totes les sessions explicarem al principi de la sessió l'objectiu i metodologia de la mateixa. Però només a la tercera i la cinquena, analitzarem i reflexionarem sobre les incidències que hagin aparegut en el transcórrer de la unitat didàctica.

Cal destacar, que els grups de treball i els equips de joc es formaran sempre de la forma més heterogènia possible, tenint en compte les característiques individuals dels alumnes.

A continuació, explicam breument el desenvolupament de cada una de les sessions.

Sessions	Activitats	Estratègies metodològiques	Material necessari
Jocs alternatius	Floorball Introducció a l'activitat Activitat cooperativa - competitiva Indíiques Introducció a l'activitat Activitat cooperativa – competitiva	Breu explicació teòrica Assignació de tasques Resolució de problemes.	Sticks i pilotes de Floorball. Indíiques i xarxes/cintes Càmera de vídeo.
Jocs tradicionals	“Bandera” Introducció a l'activitat Activitat cooperativa - competitiva “Fet i amagar” Introducció a l'activitat Activitat cooperativa – competitiva	Breu explicació teòrica Assignació de tasques Resolució de problemes.	Pitralls i “bandera” Càmera de vídeo.
Anàlisi de la filmació i de fotografies	Visionat de fotografies d'esportistes d'elit i de la filmació de les dues sessions anteriors Debat guiat. Elaboració d'un comentari crític / opinió personal.	Assignació de tasques. Debat guiat.	Projector i ordinador. Presentació digital.
Elaboració de jocs	Elaboració d'un joc en grups de 5 alumnes, on especifiquin: Participants, durada, material, espai i desenvolupament.	Treball en petits grups.	
Posar en pràctica els jocs elaborats en la sessió anterior.	Posada en pràctica. Cada grup guiarà a la resta	Assignació de tasques per part dels petits grups.	

L'activitat física i l'esport com a mitjà d'integració social i transmissió de valors a joves socialment desfavorits

Muñoz Socias, A. J

	de la classe en la realització del seu propi joc.		
Avaluació			
<p>Estratègies i procediments d'avaluació:</p> <p>Aquesta és una unitat didàctica on, mitjançant el treball pràctic per grups, cerquem l'assoliment d'actituds afavoridores de la convivència escolar i social. Per tant, ens trobam amb dificultats a l'hora d'avaluar una unitat didàctica eminentment actitudinal.</p> <p>El professor observarà l'actitud i predisposició dels alumnes en tot moment. Lògicament, la participació en els jocs i els debats, l'elaboració i exposició del joc i el comentari personal seran objecte d'avaluació.</p> <p>De totes formes, no tendria molt sentit establir una qualificació numèrica atenent als continguts a tractar. Per aquest motiu, hem decidit valorar simplement la transferència de l'assoliment dels objectius plantejats a aquesta unitat didàctica a les actituds dels alumnes durant la resta del curs.</p> <p>Així i tot, a mode de <i>feedback</i>, rebran punts positius si mostren de forma regular actituds positives que ajudin a la cooperació i convivència amb els companys i una bona predisposició quant a la participació a les activitats proposades.</p>			
Criteris d'Avaluació		Indicadors	
<p>Conèixer els fonaments de diversos jocs alternatius i tradicionals, i aplicar-los a situacions reals de pràctica esportiva i recreativa, amb manifestació d'actituds cooperatives i tolerants.</p>		<p>Respecte les normes i fonaments dels jocs.</p> <p>Col·labora amb els seus companys per aconseguir els objectius.</p> <p>Mostra interès i predisposició en la participació als diferents jocs.</p>	
<p>Analitzar críticament, de manera global, les actituds que es desprenen de la pràctica d'activitat física, tant en un context escolar com en l'esport professional.</p>		<p>És crític amb les imatges mostrades i assumeix la responsabilitat de les seves accions.</p> <p>Raona a l'hora de donar una opinió davant els companys.</p> <p>És capaç d'elaborar un comentari personal de forma coherent i ordenada.</p>	
<p>Elaborar i exposar jocs col·lectius en grup, mostrant actituds de companyerisme, respecte i predisposició al treball col·lectiu.</p>		<p>Elabora jocs de forma adequada, tenint en compte els diferents aspectes marcats pel professor.</p> <p>Exposa de forma clara i es fa entendre a l'hora d'explicar el joc als seus companys.</p>	
<p>Mostrar actituds de respecte i valoració davant les participacions dels companys.</p>		<p>Col·labora i mostra interès davant les exposicions dels seus companys.</p>	

Discussió

Després de desenvolupar la nostra proposta d'intervenció educativa, volem anar més enllà quant a les adaptacions i actituds que hauria de tenir en compte el professor d'educació física, en el cas de dur a terme una unitat didàctica com l'exposada.

Anteriorment, s'han indicat tots els punts i processos que ha de contemplar una unitat didàctica de caràcter general. Però en el nostre cas i atès el tema que ens ocupa, ens veim obligats a tenir un control més exhaustiu de diversos aspectes referents a l'aplicació d'un programa físicoesportiu a una classe de secundària amb joves socialment desfavorits.

A continuació, basant-nos en Pardo (2008) exposam possibles estratègies a tenir en compte a l'hora de dur a terme una proposta d'intervenció com l'explicada anteriorment:

Canviar les regles: Per fomentar la participació, canviem les normes d'un joc o esport.

Fer grups/equips: Hellison proposa elegir capitans que tinguin la responsabilitat de fer els equips de manera equilibrada i on tots estiguin disposats a participar. Nosaltres en aquest punt ja hem especificant que intentariem formar grups heterogenis, canviant-los a cada sessió de la unitat didàctica.

Modificar la tasca: Per motivar la participació de l'alumnat.

Redefinir l'èxit: No es tracta d'evitar la competició, sinó que en determinades ocasions es poden donar opcions per a que aquells que vulguin competir ho fagin, i els que no puguin seguir practicant d'una forma més lúdica. A més, és fonamental que els alumnes siguin conscients de què la millora personal és una mostra d'èxit.

Escala d'intensitat: Es planteja als estudiants que de manera personal s'assignin un número entre el 10 (esforç total) i el 0 (sense esforç), en funció de l'esforç que pensen mostrar en una activitat concreta. Llavors es pot reflexionar sobre les implicacions que té en un grup que un dels components no s'esforci.

Pla personal de treball: Per donar més autonomia als alumnes, ells mateixos realitzen el seu pla de treball amb l'ajuda del professor. Aquest pla de treball ha d'estar basat no només en els seus interessos, sinó també en les seves necessitats.

Objectius de grup: Es divideix la classe en petits grups per elaborar una llista d'objectius a aconseguir durant una activitat. Així cada alumne, segons les seves possibilitats, ajuda a assolir l'objectiu comú.

Entrenament recíproc: En petits grups, assumir diferents rols durant les activitats (professor/entrenador i alumne/esportista).

El rol del líder: Possibilitar a tots els alumnes dirigir una part d'alguna de les sessions.

Donar responsabilitats a alumnes de cursos superiors.

Igualment, Hellison a Pardo (2008) proposa una sèrie d'estratègies per resoldre situacions conflictives que es poden donar en els transcórrer de les diferents sessions:

- El '*principio del acordeón*': Es tracta de reduir o augmentar el temps assignat a una activitat en funció del comportament que hagin tengut els alumnes durant la sessió. Aquesta estratègia convé individualitzar-la, ja que no és just penalitzar a tota la classe pel mal comportament d'uns pocs.
- *Progressiva separació del grup*: Aquesta estratègia va dirigida als alumnes que, en un moment donat, no volen participar a les activitats. Es possibilitarà la separació del grup i igualment la seva reincorporació, sempre i quan s'analitzi la situació amb el professor i es proposi un nou pla de treball. En el cas de no arribar a un acord, s'haurà d'optar per expulsar l'alumne del programa. Hellison a Pardo (2008) diu: "Algunos estudiantes deberían tener el derecho a salir de los programas que no funcionan para ellos y en los que su presencia reduce la eficacia del programa para los demás" (p. 53)
- *Temps mort*: Si durant la sessió ocorre algun conflicte important, es pot aturar la classe demanant un temps mort. Tot seguit, alumnes i professor intenten solventar el conflicte sorgit.
- *La 'ley de la abuela'*: Consisteix en l'acord de realitzar una activitat que no agrada a l'alumne per llavors poder realitzar la que més li agrada. Així es possibilita que l'alumnat conegui noves i diferents activitats.
- *Els àrbitres són ells mateixos*: Es tracta de fomentar que els estudiants prenguin la responsabilitat per solucionar els seus propis conflictes.
- *Tribunal de l'esport*: Tres alumnes són elegits per la classe per prendre decisions a l'hora de resoldre un conflicte a on no s'arriba a un acord.
- *Banqueta de diàleg*: Si sorgeix un conflicte entre dos alumnes, poden anar a dialogar a la banqueta per solucionar-ho.
- *Pla d'emergència*: Abans de començar una activitat, es pot pactar un pla d'emergència per solucionar conflictes sorgits durant l'activitat. Per exemple, llançant una moneda a l'aire, havent decidit abans 'cara o creu'.
- *El decàleg*: Consisteix en què els mateix alumnes elaborin les deu normes que regiran l'activitat a realitzar. Si no funcionen, es refaran fins que siguin efectives.

Per finalitzar, cal destacar els beneficis que pot tenir el fet de mantenir en tot moment *grups heterogenis* de treball. D'aquesta manera, facilitam l'ajuda i les relacions entre companys amb diferent nivell de comprensió, condició física, motivació,... El alumnes amb més dificultat poden prendre com a models alguns dels seus companys, sempre des del tracte entre iguals i el respecte per la diversitat humana, bases de l'educació inclusiva.

Conclusions

- Existeixen pocs estudis en el nostre país on es tracti la relació entre programes d'activitat física i esport i joves socialment desfavorits.
- La gran majoria de les publicacions revisades presenten una gran falta de rigurositat en l'explicació, sobretot, de la metodologia d'estudi i l'anàlisi dels resultats obtinguts.
- Està del tot comprovada l'eficàcia de l'activitat física a nivell social, però és fonamental tenir en compte que qualsevol èxit passa per una coordinació professional de qualitat del programa duit a terme.
- L'aplicació d'un programa dirigit d'educació física i esport per joves socialment desfavorits té bastantes possibilitats d'èxit en quant a la millora de la convivència social i la transmissió de valors.
- Podria ser molt interessant l'aplicació d'un programa com els analitzats, tant en el marc de l'ensenyament secundari obligatori com d'un centre de caràcter més conflictius, a les Illes Balears, on no s'ha estudiat mai a fons el tema que ens ocupa.

Referències bibliogràfiques

- Balibrea, E.; Santos, A. i Lerma, I. (2002). Un estudio exploratorio: actividad física, deporte e inserción social de jóvenes en barrios desfavorecidos. *Apunts: Educación física y deportes*, 69, pags. 106 – 111.
- Calderero, J.F. (2005) *¿Qué me pasa con las matemáticas?* Madrid: El rompecabeza.
- Durán, J.; Gómez, V.; Rodríguez, J.L.; Jiménez, P.J. (2000). *La actividad física y el deporte como medio de integración social y de prevención de violencia: un programa educativo con jóvenes socialmente desfavorecidos*. I Congreso de la Asociación Española de Ciencias del Deporte. Cáceres: Área de actividad física y salud, pags. 405 – 414.
- Echeita, G. (2007). *Hacer visibles los procesos de exclusión educativa*. Barcelona: 7as Jornadas Técnicas de AAPS.
- Jiménez, P.J. (2000). *Modelo de intervención para educar en valores a jóvenes en riesgo a través de la actividad física y el deporte*. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid.
- Moliner, O. (2008). Condiciones, procesos y circunstancias que permiten avanzar hacia la inclusión educativa: Retomando las aportaciones de la experiencia canadiense. *REICE – Revista Electrónica Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, vol. 6, nº 2.
- Moral, L. (coord); Miraflores, E.; Pascual, L.F.; Peralta, A. i Murillo, M. (2005). La actividad físico-deportiva como medio de integración socio-laboral de los jóvenes desfavorecidos. *Educación y futuro*, 13, pags. 127 – 149.
- Oliver, J.L. i Pascual, M.B. (2008). Abandonament escolar a les Illes Balears: Anàlisi de tendències, March, M.X. (director). *Anuari de l'educació de les Illes Balears*. Palma: Colònia. Fundació Guillem Cifre, pags. 346 – 361.
- Pardo, R. (2008). *La transmisión de valores a jóvenes socialmente desfavorecidos a través de la actividad física y el deporte. Estudio múltiple de casos: Getafe, L'Aquila y Los Ángeles*. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid.

- Ruiz, C. (2008). Retos de la inclusión educativa en los próximos años en la comunidad autónoma del País Vasco. REICE – *Revista Electrónica Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, vol. 6, nº 2.
- Santos, A.; Castro, R.M; Balibrea, E.; López, A. i Arango, L.V. (2004). *Mujeres en forma contra la exclusión*. Valencia: Dirección General de la Mujer – Generalitat Valenciana.

Bibliografía

- Castillo, G. (2009). *El adolescente y sus retos. La aventura de hacerse mayor*. Madrid: Ediciones Pirámide.
- Crespí, M., Lara, L., Medinas, A., Rubí, M., Campomar, M. A. i Barés. J. (direcció) (2003). *Drets dels nins, nines i joves esportistes*. Palma: Oficina de Defensa dels Drets del Menor. Conselleria de Benestar Social del Govern de les Illes Balears.
- Parrilla, A. y Moríña, A. (2004). Lo que todos nos preguntamos sobre la educación inclusiva. *Padres y Maestros*, nº 284, 10-14.
- Sandoval, M. y otros (2002). Index for Inclusion. Una guía para la evaluación y mejora de la educación inclusiva. *Contextos educativos*, 5.
- Zabala, A. i Arnau, L. (2007). *11 ideas clave. Cómo aprender y enseñar competencias*. Barcelona: Editorial Graó.